

JOSIAH WEDGWOOD: SERAMİK ÜRETİMİNİN VE PAZARLAMASININ DÖNÜŞÜMÜ

Ersoy YILMAZ*

Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü, Çankırı

ÖZET

18. yy'da İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, hemen tüm meslek kollarını ve toplumun yaşam biçimini değiştirir. Bu değişimin gerçekleştiği öncü üretim kollarından biri de seramikçiliktir. Daha önce basit bir zanaat olan bu meslek, tepeden tırnağa dönüşerek modern seri üretim anlayışını benimser. Bu dönüşümün lideri İngiliz seramikçi Josiah Wedgwood (1730-1795), sadece kendi sektöründe değil, fakat bir bütün olarak sanayi devriminde bir öncüdür. Staffordshire'daki son fabrikası Etrurya'da, çağdaşı Adam Smith tarafından ileri sürülen iş gücünün bölünmesi ilkelerini uygular. Bunun yanı sıra o, ürettiği albenili emtianın satış ve pazarlamasında da o güne değin görülmedik yöntemleri hayata geçirir. Wedgwood, seramik imalatının çehresini baştanbaşa yenilemiş ve tüm bunları önce hastalıklı sonra tahta bir bacakla başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Wedgwood, seramik, sanayi devrimi, üretim, pazarlama

JOSIAH WEDGWOOD: THE TRANSFORMATION OF THE CERAMIC MANUFACTURING AND MARKETING

ABSTRACT

Industrial Revolution which began in England in 18th century changed nearly all fields of occupation, and the life style of the society. One of the initiators of these production fields was pottery. This field, which had been just a simple craft previously, transformed from bottom to feet. British ceramist Josiah Wedgwood (1730-1795), the leader of this transformation, was a pioneer not only in his own sector but also in the Industrial Revolution as a whole. At his main Staffordshire factory, Etruria, he applied the principles of the division of labour espoused by his contemporary, Adam Smith. Meanwhile he also realized unusual methods of sales and marketing for the alluring goods he produced. He totally transformed the face of the ceramic art and fulfilled all of these along with an injured, and afterwards a wooden, leg.

Keywords: Wedgwood, ceramics, industrial revolution, manufacturing, marketing

1. GİRİŞ

Josiah Wedgwood (1730-1795), ürünlerinin/eserlerinin güzelliği ve kusursuzluğu ve çömlekçilik zanaatının İngiltere'nin önemli sanayi kollarından biri haline gelişinde oynadığı öncü rolle adını tarihe yazdırmış İngiliz seramikçidir. Wedgwood, ürünlerinde ve o ürünlerin imalinde çok önemli yenilikler ortaya koyan kalıcı, yüksek profilli bir şirket kurmuş, oldukça saygın bir bilimsel cemiyet olan *Royal Society*'nin üyeliğine seçilmiş, dâhice pazarlama yöntemlerini hayata geçirmiş, bilimsel ve sanatsal çevreler arasında bir köprü olmuş, hayret verici çalışma azminden kaynaklanan güçlü kişiliğiyle politik konularda dahi söz sahibi hale gelmiştir.

* Yazışma yapılacak yazar: ersoyyilmaz@windowslive.com

Makale metni 09.05.2012 tarihinde dergiye ulaştırılmış, 06.09.2012 tarihinde basım kararı alınmıştır.

Şekil 1. George Stubbs (1724-1806), Josiah Wedgwood'un Portresi, 1780, earthenware levha üzerine emaye resim, oval çap 40.7 cm., Wedgwood Müzesi, Stoke-on-Trent.

Şekil 2. Staffordshire'daki Wedgwood Müzesi'nin önünde bulunan yaklaşık 2.5 m. yüksekliğindeki bronz Josiah Wedgwood heykelinden detay.

Bununla birlikte Wedgwood'un salt bir "iş adamı" değildir. Coggeshall (1861:150), 19. yy. sanat tarihi yazınının duygusallıktan tam olarak arınmamış diliyle, "Wedgwood'un kaydettiği ilerlemeler, sanat tarihinde bir çığır açmıştır" der. Günümüz yazarları da onun sanatçı yönüne vurgu yaparlar. Cohen'e (1993:87) göre Wedgwood, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısının en ünlü ve en yenilikçi seramikçisidir. Timson (1969:12) ise, "*Josiah Wedgwood doğuştan sanatçı olanlardandı; üstün bir form ve renk algısına sahipti. O, aynı zamanda, durmaksızın meşgul olduğu bilimsel araştırmalarıyla yorulmak bilmez bir düşünürdü de*" diyerek aynı noktayı vurgulama gereksinimi duyar. Elbette Wedgwood, Rembrandt gibi ya da Michealangelovari bir sanat dehası sergilemez, fakat, pek çoğu "sanat eseri" yakıştırmasını rahatlıkla hak eden ürünlerindeki/eserlerindeki ve kişiliğindeki sanatsal yönün yadsınması da mümkün değildir.

Beri yandan, bu makalede, Neo-Klasik tarzdaki eserleri ve geliştirdiği *creamware*, *basaltware* ve *jasperware* gibi yepyeni seramik bünyeler bir tarafa bırakılarak, Wedgwood'un seramik üretimine ve pazarlamasına getirdiği çığır açıcı yeniliklere odaklanılacaktır.

2. GENEL BİR BAKIŞ: SANAYİ DEVRİMİ, İNGİLTERE VE ÇÖMLEKÇİLİK

Wedgwood'u var eden, hiç şüphesiz içinde yaşadığı toplum ve çağdır ve onu, her zaman, içinde doğduğu büyük dönüşüm yüzyılı bağlamında ele almak gerekir. Bu, aklın egemenliğini ilke edinen Aydınlanma düşüncesinin zemin hazırladığı Sanayi Devrimi yüzyılıdır.

"Aydınlanmanın bilimsel araştırma ve teknolojik icat üzerindeki vurgusu, insanoğlunun dünyayı kavrayışı ve onun maddi güçlerinin denetimi konusunda yeni olanaklar açar. Buhar gücünün ve oksijenin keşfiyle birlikte, elektrik ve yanma fenomenleri üzerindeki araştırmaların devasa sonuçları olur. Bu teknolojik gelişmeler, 'ilerleme' kültürüyle birleşerek, Sanayi Devriminin doğuşunu hazırlar. Pek çok araştırmacı Sanayi Devriminin

Josiah Wedgwood: Seramik Üretimini ve Pazarlamasının Dönüşümü

başlamasını, buhar makinesinin, endüstriyel üretim ve sonra 1740'larda nakliye için, İngiltere'de icat edilişiyle işaretler. 1850'ye varıldığında İngiltere seri üretime dayalı bir ekonomiye sahiptir. Bu devrim niteliğinde bir gelişmedir çünkü tarihte ilk kez toplumlar, sınırsız gibi görünen bir mal ve hizmet arzı üretmeyi başarmıştır. Bir yüzyıl içinde el birliğiyle iş gören buhar, kömür, petrol, çelik ve elektrik gücü, Avrupa'yı dönüştürür" (Kleiner, 2010:591).

Bu dönüşümün başladığı yer, 19.yy'ın ortasına gelindiğinde 'Arzın Atölyesi' (Workshop of the World) diye anılacak olan İngiltere'dir. Bu ülkede çömlek yapımı, Sanayi Devrimi'nden önce küçük imalathanelerde sürdürülen basit bir zanaat koludur.

"Bir çömlek, genellikle, çok çeşitli işlemlerin tümünü sonuçlandıran tek bir çömlekçi tarafından yapılmaktaydı. Çömlekçi, birçok farklı işlemin üstesinden gelecek şekilde mecburen çok yönlü olmakla beraber, bunların hiçbirinde uzmanlaşmış değildi. Bu nedenle, işlemlerden herhangi birinin seri ve kusursuz biçimde gerçekleşmesi nadiren gerçekleşirdi. Standart anlayışından uzak ve inceliksiz olan ürünlerin, iş görür olmaları yeterli bulunurdu" (Crowther, 1972:6-7).

Sanayi Devrimi öncesindeki bu genel görünümün ardından, Wedgwood'un doğum yeri ve İngiliz seramik üretiminin kalbi olan Staffordshire üzerinde durulacaktır. Bu kent, Fransa'daki Vincennes ile Sèvres ve Almanya'daki Meissen kentleri gibi çömlekçiliğin seri üretime geçişinde öncü rol oynayan merkezlerdir. Wedgwood'un dünyaya geldiği 1730larda,

... Staffordshire çömlekçileri ürünlerini neredeyse yalnızca bu bölge içinde satıyorlar, ürünler, seyyar satıcılar ve işportacılar vasıtasıyla Leicester, Liverpool ve Manchester gibi uzak yerlere nadiren ulaşıyordu. Londra'da satış çok seyrek ve ihracat gerçekten bilinmiyordu. (...) Ürünler henüz kabadır, pazar henüz yereldir, yollar henüz geçit vermez haldedir ve işçiler çalışır gibi görünerek içki içmek ve zamparalık yapmak eğilimindedirler. Endüstriyel büyüme için bundan daha kötü koşullar düşünmek güç gibi görünmektedir (McKendrick, 1960:408).

Fakat bu koşullar, üretim kapasitesini artıran yeni makinelerin icadı ve nakliye olanaklarındaki önemli gelişmelerle, giderek değişmeye başlar. Üstelik 1740'lardan sonra hızla yükselmeye başlayan İngiltere nüfusu, seramik eşyaya dönük talebi de artırmaktadır. Tames (2001:6),

"Bu büyüyen nüfus için tabak çok pahalı, kalay eşya hayli kit ve porselen çok kırılğandı. Dayanıklı, ucuz ve uzun ömürlü earthenware kaplar için yol açtı. Değişen beğeniler de uygundu. İngiliz sosyetesinin kahve ve çikolata içiyordu ve yüzyılın ortasına gelindiğinde neredeyse herkes çay tüketiyordu" der.

Stimpson (2000:42) ise, 1765 itibarıyla, her on İngiliz ailesinden dokuzunun çay içtiğinin tahmin edildiğini belirtir ve insanların çay servisinde kalay alaşımli bira kupaları ya da kaba toprak kaplar yerine, zarif ve kaliteli earthenware'i tercih ettiklerini ekler. Bu uygun pazar koşulları ve teknik olanakların desteği, çömlekçiliğin 18. yy sonuna varıldığında baştanbaşa dönüşerek seri-üretime geçmesi ile sonuçlanacaktır.

3. SERAMİK ÜRETİMİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE WEDGWOOD'UN ROLÜ

Sözü edilen büyüme dönemi, McKendrick (1960, s. 408)'e göre, köylü bir endüstrinin miskinliği ve pislği içinde doğmuş olmasına rağmen, Wedgwood'un şansısıdır. Aynı yazar, Wedgwood'un başarılarını şöyle özetler:

... 1795'e varıldığında Wedgwood, fuarcılara ve seyyar satıcılara dayalı bu ticareti yarıp geçerek zarif mağazalara ve sefirlik bağlantılarına dayalı uluslararası bir pazar oluşturmuş, Majesteleri'nin Seramikçisi (Queen's potter) unvanını kazanmış ve Avrupa'daki mükellef her eve satış yapar hale gelmişti. Ürünleri Çin'de, Hindistan'da ve Amerika'da tanınıyordu. Vasat bir çömlekçinin on üçüncü çocuğu olarak, sadece bir miras vaadiyle - hiçbir zaman yerine getirilmemiş olan 20 sterlinlik bir miras- hayata başlayan Wedgwood, 1795'te öldüğünde 500,000 sterlinlik bir servet ve İngiltere'deki en kaliteli endüstriyel firmalardan birinin sahibiydi. İsmi tüm dünyada biliniyordu. O, endüstride, ticarette, bilimde ve politikada bir güç haline gelmişti (McKendrick, 1960:408).

Sanayi Devrimi, mekanize seri üretimini yerleştirmek yoluyla seramik üretimini tepeden tırnağa dönüştürürken, bu dönüşüm içinde Wedgwood'un oynadığı rol, McKendrick'in yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere, son derece etkindir. İngiliz tarihini kaleme alan bir yazar, 1763 senesinin Lord Bute'un yükselişinden ve azledilişinden bile çok daha büyük önemde bir olayla ayırt edildiğini söyleyerek bu tarihin, zarafeti ve dayanıklılığıyla dikkat çeken yeni bir

tür *earthenware*'in üretimi nedeniyle unutulmaz bir yıl olarak görüldüğünün altını çizer (Knight, 1866:57). (Bilindiği gibi seramik bünyeler, gitgide artan ısılarda fırınlanan kabaca üç ana gruba ayrılır: earthenware, stoneware ve porselen. Yaklaşık 1100°C'ye kadar pişirilen earthenware en basit seramik bünyedir ve tüm kültürlerde yaygındır. Eğer pişmiş bir bünyenin su geçirgenliği %5'in üzerindeyse, bu bünye earthenware'dir. Stoneware, 1200 °C'nin üzerinde bir ısıda pişirilen, sert, mukavemetli ve vitrifiye (camsı) bir bünye ile karakterize edilir. Çömlekçilerin en üstün teknik başarısı olarak porselen, camsı, beyaz ve şeffaf bir bünyedir ve 1300° C'de ve üzerinde pişirilir. Porselen ve stoneware arasındaki en belirgin farklılık, bu şeffaflıktır). Sözü edilen *earthenware* Wedgwood'un geliştirdiği ve *creamware* diye adlandırılan bir bünyedir ki sadece bu durum bile, onun, seramik üretimindeki dönüşümün ardındaki başlıca isimlerden biri olduğuna işaret eder. Hatta Crowther'a (1972:5) göre o, sadece kendi iş kolunun değil fakat bir bütün olarak Sanayi Devriminin liderlerinden birisidir. Bu abartılı bir yorum olmasa gerektir çünkü sadece İngiltere için değil fakat tüm Avrupa için Sanayi Devriminde ve fabrika sistemlerinin gelişmesinde seramik endüstrisi etkin bir rol oynamıştır (Carter and Norton, 2007:21). Timpson (1969:11) ise Josiah Wedgwood'un on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinin en önemli adamlarından biri olduğunu söyleyerek dikkate değer bir Wedgwood biyografisi olan Gladstone'un şu sözlerini aktarır:

"...konuyu elimden geldiğince muhakeme ettim ve şu kanaate vardım ki Wedgwood, herhangi bir çağda ve herhangi bir yaşta (...) kendisini sanat ve endüstriyi birleştirmek gibi önemli bir meseleye adayanlar içinde en büyüğüdür."

4. BURSLEM'DE İLK YILLAR

Josiah Wedgwood'un kazandığı başarıların ve oynadığı öncü rolün kökleri, ilk gençliği hatta çocukluğuna kadar geri gider. 1730'da ailesinin on üçüncü çocuğu ve çömlekçilikle uğraşan bir soyun dördüncü kuşağına mensup olarak, Burslem'de (Staffordshire) dünyaya gelen Wedgwood, doğal olarak, küçük yaştan itibaren aile mesleğiyle ilgilenmeye başlar. Okul hayatı babasını kaybetmesiyle 9 yaşında sona eren Josiah, bu tarihten sonra zamanını, iyice ustalaştığı çömlekçi çarkının başında geçirir. Fakat bu durum uzun sürmez: 11 yaşında çiçek hastalığına yakalanan Josiah'ın sağ dizi kısmen felçli olarak kalır. On dört yaşında, kısmen iyileşme belirtileri gösterdiğinde, ağabeyinin çırağı olur. Burada bir parantez açılarak İngiltere'nin Orta Çağ'lardaki loncalara kadar geri giden uzun bir çıraklık geleneği olduğu ve bu ülkede hiç kimsenin, usta ve çırağın karşılıklı yükümlülüklerini tanımlayan bir sözleşme altında yedi yıllık bir çıraklık dönemi geçirmeden ticarete atılmayacağı (Mantoux, 2006, s. 452) hatırlanmalıdır. Dolayısıyla Josiah ve ağabeyi arasında söz konusu olan, karşılıklı yükümlülükler içeren ciddi bir iş ilişkisidir. Fakat çıraklık süreci sadece iki yıl devam eder; Josiah on altı yaşına geldiğinde yeniden nükseden hastalığı nedeniyle, çömlekçi çarkıyla çalışmaya son vermek zorunda kalır. İlk bakışta büyük bir talihsizlik gibi görünen bu olay, onun sadece bir çark ustası olarak kalmayıp, ilgi ve enerjisini mesleğinin başka sahalarına da yöneltmesine sebep olan bir dönüm noktası olarak görülebilir. Timpson (1969:11), çömlekçi çarkından bu zorunlu ayrılışa ilişkin Gladstone'dan şu cümleleri aktarır:

"Bu durum, zihinsel olarak içe dönmesine ve sanatının kuralları ve sırları üzerine derin düşüncelere yönelmesine sebep olur. Sonuç ...bu kurallar ve sırlara dair, bir Atinalı çömlekçinin bile sahip olmadığı, olasılıkla kıskançlıkla bakılmış olan bir kavrayış ve idrak düzeyine ulaşmak olacaktır."

Çıraklık süreci sona erdiğinde ağabeyi Thomas, 19 yaşındaki Wedgwood'u bacağındaki özür nedeniyle ortaklığına kabul etmeyi reddeder. Bu olay, kendi işini kurmak konusunda genç Josiah'ı şüphesiz tetiklemiş olmalıdır. Josiah, Stoke yakınlarındaki küçük bir çömlek imalathanesi olan Alders ve Harrison'a katılarak, sonunda ideale erişeceği uzun yolculuğun ilk adımını atar. Wedgwood'un bu küçük işletmeye katkısı, onun gelecekte baştanbaşa seramik sanayisine yapacağı katkıların bir habercisi gibidir.

"Usta-el, süratle kendisini ortaya koyar; malzeme ve model yapma gelişir, kaba sanat azalır, satışlar artar ve bezemeli ve dekoratif ürünler daha önce hayale bile gelmeyen bir görünüme kavuşur" (Chambers and Chambers, 1865:374-375).

1754'te buradan ayrılan Wedgwood, aynı tarihte dönemin lider seramik üreticilerinden Thomas Whieldon ile ortaklık kurar. Bu esnada Wedgwood'un ünü çoktan dikkate değer bir düzeye gelmiş olmalıdır çünkü ortaklığı belirleyen sözleşmenin hükümleri oldukça cömerttir:

"Wedgwood tarafından yapılan herhangi bir keşiften, her iki ortak da yararlanacak fakat hakiki üretim sırları sadece Josiah'a ait kalacaktır" (Tames, 2001:5).

Josiah Wedgwood: Seramik Üretimini ve Pazarlamasının Dönüşümü

Yaklaşık beş yıl süren ortaklık döneminde, Wedgwood, yeni ürünler, özellikle yeni sırlar geliştirmek üzere denemeler yapmaya fırsat bulur.

1759'a doğru ortaklık sonlanmaya yüz tutmuş fakat Josiah için, kendi bağımsız işletmesini kurmaya yetecek sermaye de birikmiştir. Aynı yıl içinde "...bir kır evini, iki fırını, birkaç barakayı ve iki kata yayılmış geniş atölyeleri içeren" (Tames, 2001:5) ilk mülkü olan Burslem'deki *The Ivy House and Potworks*'ü (Şekil 3), yıllık 10 pound bedelle kiralar. Dolayısıyla 1759, Wedgwood'un kendi firmasını kurarak bağımsız kariyerine başladığı yıldır. Wedgwood kariyerinde hızla yükselmektedir. 1762'nin sonlarında imalathanesini yine Burslem'deki daha büyük bir yer olan *Brick House Works*'e taşır (Şekil 4). Altmış işçinin istihdam edildiği bu kiralık mülk, beş ya da altı atölye, beş fırın ve kendisi için tuğladan bir malikâne içermektedir (Koehn, 2001: 26). Josiah'ın organizasyona hayli değer veren doğasının ürettiği yenilikçi ve sıra dışı çözümlerden biri ile burada karşılaşılır. *Brick House Works, Bell (Çan) Works* olarak yeniden adlandırılmıştır ki sebebi Josiah'ın işçileri toplamak için geleneksel boynuz yerine kullandığı askı-çandır.

Şekil 3. The Ivy House'ı gösterir temsili çizim. Şişe biçimli yapılar, binlerce parça seramiğin aynı anda pişirilebildiği fırınlardır.

Şekil 4. 1762'nin sonlarında taşınılan Brick House Works'ü (ya da Bell Works) gösterir temsili çizim.

5. ÖNCÜ BİR SERAMİK FABRİKASI: ETRURYA

Josiah Wedgwood, 1764'te Cheshire'dan zengin bir iş adamının kızı olan uzak kuzeni Sarah ile evlenir. Bu evliliğin Wedgwood'un kariyerine doğrudan etki eden yönü, ekonomik boyutudur. Babasının yegâne varisçisi olan eşi Sarah'ın çeyizi, Josiah Wedgwood için servetinde yaklaşık 20, 000 sterlinlik manidar bir artış anlamındadır ve bu, artık saygın bir iş adamı olarak kendisini kanıtlamış olan Wedgwood'un, devrimci üretim görüşlerini hayata geçirebileceği bir fabrika yerleşkesine kavuşabilmesi demektir. Öte yandan evliliğin getirdiği servet artışına farklı bir açıdan bakarak Wedgwood'un başarısını esasen bu artışa bağlamak eğiliminde olanlar da vardır. Örneğin King-Hele (1994, s. 160-161), Wedgwood'un kimi zaman, çok çalışarak refaha kavuşmuş fakir bir çocuk olarak anıldığını, fakat tıpkı arkadaşı ve aynı zamanda rakibi olan seramik imalatçısı Matthew Boulton gibi ona da zengin bir kadınla evlenmek suretiyle zirveye ulaşmış biri gözüyle bakılabileceğini söyler. Sarah Wedgwood'un ekonomik desteğinin aşikâr olduğu gerçeğiyle beraber, başarıyı bu destekten çok Wedgwood'un mizacına bağlamak çok daha doğru gibi görünmektedir. Çünkü Wedgwood, evlendiği 1774 yılında zaten, büyükçe bir imalathanenin yegâne sahibi olarak, tanınan ve saygı duyulan bir iş adamıdır.

Etrurya'nın öyküsü de bu görüşü doğrular. Blaszczyk (2000:9), Staffordshire'da çığır açıcı bir ışık olarak yükseldiğini söylediği Wedgwood'un başarısındaki asıl önemli sebebin, üretim sürecindeki yeniliklerinde yattığını söyler. Bu, şüphesiz doğrudur. Wedgwood, seramik imalatına daha etkin ve böylelikle daha kârlı bir üretim tarzı getirebilmek için, gelişmiş bir fabrika organizasyonunun ve Adam Smith'in 1776 tarihli *Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations)* kitabında açıkladığı "işgücünün bölünmesi" ilkesinin önemini farkındadır. Bu farkındalığın tam anlamıyla hayata geçirildiği yer, son fabrikası Etrurya olur.

1765'e gelindiğinde, Wedgwood ürünlerine, özellikle işlevsel olanlara dönük talep patlama halindedir ve Burslem'deki *Brick House Works* artık yetersiz kalmaktadır. Wedgwood, ticaretinin istediği biçimde genişlemesine olanak vermek için, kendine yeni bir fabrika inşa etmeye karar verir ve "1766'da Burslem yakınlarında yer alan 350 dönümlük bir araziyi 3,000 Sterlin ödeyerek satın alır" (Koehn, 2001:31). Yeni yer, bir zamanlar kuzey İtalya'da yaşamış olan Etrüsklere atfen, Etrurya olarak adlandırılır. Bu adlandırma, tıpkı yeniden ürettiği antik çömlekler gibi, Wedgwood'un klasik antikite tutkusuna işaret eder zira Wedgwood, bu tutkuyla beslenen Neo-klasisizm akımının seramik mecrasındaki en önemli temsilcisidir.

Etrurya'nın konumu ve kendi içindeki planlaması, titizlikle hesaplanır:

Wedgwood'un önerileri doğrultusunda, mimar Joseph Pickford tarafından tasarlanan Etrurya, civardaki paralı yolun yakınlarına inşa edilir ve Wedgwood, yerel muhalefete rağmen, başlıca destekçisi ve patronu olduğu Trent ve Mersey kanalını, yeni fabrika arazisinin hemen yanından geçecek şekilde yaptırmayı başarır. Josiah, Etrurya'da, kendisi için büyükçe bir malikâne ve ortağı Bentley için görece daha küçük bir konut ve işçileri için 42 adet ev de yaptırmıştır (Hetherington, 1997:128).

Şekil 5. Trent ve Mersey Kanalı'nın yanı başında Etrurya Fabrika kompleksini gösterir temsili çizim.

Trent ve Mersey'nin yeni fabrika ve Wedgwood'un kariyeri için önemi büyüktür. Böylesi su kanalları, on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında, demiryollarının kullanıma girmesinden önce, buhar makineleri, kömür, taş, tuğla ve kil gibi ağır malzemelerin, mavnalarla görece ucuz bir maliyetle nakledilmesine olanak vermektedir. Trent ve Mersey'nin yanı başındaki Etrurya (Şekil 5), 1769'da faaliyete başlar.

"Wedgwood, şimdi, rüyalarındaki fabrikaya, güvenilir bir nakliye sistemine, [yeşim taşını andırır görüntüsü nedeniyle Jasperware olarak anılan] eşsiz bir ürüne, dâhice bir rekabet stratejisine ve Londra'da ortağı [Thomas Bentley] tarafından yürütülen sağlam bir pazarlama faaliyetine sahiptir" (Macintosh, 2002:91).

Fakat tüm bunların sürekliliği, etkin bir üretim modelini hayata geçirebilmesine bağlıdır. Bir "düzen" ve "disiplin" tutkunu olarak Wedgwood, Etrurya'da, sadece mekânın değil fakat işgücünün, zamanın, üretim süreçlerinin ve hatta yeteneklerin düzenlenmesine odaklanır. Üretim sürecinin farklı evreleri ve farklı ürünler için, ayrı mekânlar oluşturulur. Ana bölünme, sofrta takımları gibi işlevsel ürünler ile vazolar ya da heykeller gibi dekoratif ürünler arasındadır. Her biri

Josiah Wedgwood: Seramik Üretimini ve Pazarlamasının Dönüşümü

kendi fırınlarına ve kendi ekibine sahip olan bu ana bölümler içinde, sürecin başlıca aşamalarına ayrılmış ‘beş kısım’ faaliyete geçirilir (McKendrick, 1961:32). Bu bağımsız kısımların her biri, akli bir ardışıklık içinde, süreçte kendisini önceleyen kısımdan hemen sonra yer alacak biçimde konumlandırılır.

Mekânın akli organizasyonu konusunda ünlü olmakla beraber, Wedgwood, bu uygulamanın mucidi değildir. Torna, şekillendirme, sırlama, sınıflandırma, sagar hazırlığı ve pişirim için ayrı ayrı bölmeler kullanan imalathanelerin geçmişi 1732’ye kadar geri gider (Hetherington, 1997:128). Crowther (1972:13), Çinlilerin seramik üretiminde işgücünün bölünmesini, kayda değer biçimde, çoktan hayata geçirmiş olduklarını; Fransız Cizvit tarikatı misyonerlerinin gönderdikleri detaylı raporlar vasıtasıyla bu durumun Avrupa’da bilindiğini, Wedgwood’ın da konudan haberdar olduğunu belirtir. Asıl önemlisi, onun, arkadaşı John Bolton’ın son derece etkin, zincirleme montaj hattı benzeri metal üretim sürecini model aldığı bilinmektedir (Macintosh, 2002:91).

Wedgwood’un yaptığı, iş gücünün bölünmesine dayalı böylesi modelleri, o güne dek görülmedik şekilde, çok daha ileri ve işlevsel bir noktaya taşımaktır. Örneğin “uzmanlaşma” kavramı titizlikle hayata geçirilir.

“İşçiler, Wedgwood-öncesi dönem çömlekçilerinin yapmış oldukları gibi, bir görevden diğerine canları istediği gibi gezinemezler, tek bir görev için eğitim alırlar ve ona sıkı sıkıya bağlı kalmaya mecbur olurlardı. Wedgwood’a göre ürün kalitesini yükseltmenin tek yolu buydu” (McKendrick, 1960:32).

“Birçoğu kadın olan uzman işçiler, ki genellikle bir çıraklık eğitiminden geçmeleri gerekirdi, prosesin sadece belirli bir evresinde görev alıyorlardı. Sabit bir yetenekler hiyerarşisi de uygulamaya kondu” (Hetherington, 1997:128).

Örneğin,

...resim odaları, farklı yetenek düzeylerine göre farklı ücretler ödenen bir sınıflandırmayla, bordür ressamlarını, çiçek ressamlarını ve insan figürü ressamlarını ayıracak biçimde bölümlendirilmişti. 1790ların başlarına gelindiğinde, Etrurya’daki 278 işçiden sadece 5’i vasıfsız işçiydi. Geri kalanların tamamı, hiçbir rakibin fiyat hileleriyle yarışamayacağı kalitede mallar üretmek üzere bilenmiş yeteneklere sahip hayli uzmanlaşmış işçilerdi (Olson, 1995: 338-339).

Hatta, işçilerin, üretim “sır”larına ilişkin bilmeleri gerekenden fazlasına tanık olmamaları amacıyla, her bir atölyenin/bölümün müstakil bir girişi bile vardır (Carter and Norton, 2007:21).

Etrurya’daki bir diğer önemli konu da disiplindir. Wedgwood, dakiklik, temizlik ve tasarruf gibi ilkeleri yaşama geçirmek için katı bir disiplin sistemi uygular. Burslem’den beri sürdürülen bir uygulamayla, çalışma ve istirahat saatlerinin başlangıcı, bir çan vasıtasıyla işçilere duyurulur. Wedgwood, mekânı olduğu kadar zamanı da biçimlendirmek arzusundadır. Çalışanlarının geliş ve gidiş saatlerini etkin biçimde denetlemek için bir dizi çizelge üzerinde çalışır ve nihayet Ay Cemiyeti’nden arkadaşı George Whitehurst’ün mucidi olduğu kartlı kayıt sistemini (punch-in time clock) Etrurya’da kurar (Olson, 1995:339). Sık aralıklı kalite kontrol denetlemelerden başka yazılı kurallar da hazırlanır. Holt’a (1992:36) göre, bu kurallar, yukarıda anılanlardan başka, mesai esnasında içki içmeyi ve seks yapmayı yasaklayan ihtarlar da içermektedir. Bu kurallara titizlikle uyulması için, Wedgwood, tavizsiz bir ceza sistemi de yerleştirir. Örneğin,

“...fabrikaya bira getiren, duvarlara müstehcen sözler yazan ya da işyerinde kumar oynayan bir işçi, haftalık maaşının yüzde onunu kaybedecek, kural ihlallerini alışkanlığa dönüştürenler ya da gözetleyicileri taciz edenler kovulacaktı. Wedgwood, bundan başka, işgücü içindeki herhangi bir doğal lidere karşı da tetikteydi ve kendisine ya da kurallarına bir başkaldırı olduğunda, onları derhal işten çıkartıyordu” (Macintosh, 2002:92).

Toplantılarına katıldığı Ay Cemiyeti’nin Wedgwood’a kartlı kayıt sisteminden başka katkıları da olur. Newman (2008:675) Wedgwood’un üretimde teknolojiye yararlanmaya dönük ilgisinin, bir grup işadamı, bilim adamı ve zanaatkarın, her ayın dolunay gününde toplanarak, güncel bilimsel meseleler hakkında fikir alışverişinde buldukları bir cemiyet olan Ay Cemiyeti (Lunar Society)’ne üye kabul edilmesiyle ateşlendiğini söyler. Bu ilginin odaklandığı noktalardan biri de, İskoçyalı bilim adamı James Watt’ın mucidi olduğu buhar makinesidir. Cemiyetin bir diğer üyesi ve dostu, doğa bilimci Erasmus Darwin, Wedgwood’u, fabrikasında buhar gücünden yararlanması konusunda yöreklendirir. 1782’de 10 beygüçündeki bir buhar makinesiyle donatılan Etrurya, seramik üretiminde bu teknolojiye yararlanan ilk fabrika olur.

“Buhar gücünün Etrurya’da takdimi, Wedgwood’un seramik üretiminde önemli bir etki yapar. Ham maddelerin hazırlanmamsa ilişkin tüm işlemlerin, ki buhar makinesinden önce rüzgar ve su değirmenlerinin yakınında gerçekleştiriliyordu, fabrika alanı içine alınması nakliye masraflarında hatırı sayılır bir azalma sağlar. Fakat belki de en önemlisi ham maddelerin hazırlanmasındaki denetim, çömlekçilere geçer. Ayrıca, ayakla ya da elle döndürülen çömlekçi çarkları gibi insanî güce dayalı birçok işlem, yerini buhar gücüne dayalı daha hızlı süreçlere bırakır” (Haka, 2007:697).

Etrurya’nın teknolojik öncülüğünde, bizzat Wedgwood’un mucidi olduğu cihazların/uygulamaların da payı vardır. Bu durumun en tipik örneği, pirometre cihazıdır (Şekil 6). Wedgwood, 1783’te çok yüksek ısıları ölçebilen bir ısıölçer, yani bir pirometre geliştirmeyi başarır. Sonraki 20 yıl boyunca seramik endüstrisi donanımının değişmez bir parçası olacak olan bu cihaz (Tames, 2001:31), çamurun, maruz kaldığı sıcaklık nispetince küçüleceği ilkesine dayanıyor ve saf beyaz hamurdan yapılmış küçük silindirlere ile bu silindirlere küçülme derecelerini gösterecek bir aparatın oluşuyordu. Aynı yıl içinde Wedgwood, bu yeni icadının gördüğü takdir sonucunda, İngiltere’de 1662’de kurulmuş saygın bir bilimsel topluluk olan *Royal Society* üyeliğine seçilir.

Tüm bunlarla Wedgwood, yepyeni bir düzen kipi ortaya koyar. “Düzen”, mükemmeliyetçi insanların sınıksız sarıldıkları bir kavram, bir tür yaşam biçimi olsa gerektir. Wedgwood da halis bir mükemmeliyetçidir. Hayden (1952:250), Wedgwood’un, fabrikasında kusursuz olmayan hiçbir şeyin barınmasına izin vermediğini söyleyerek, bu büyük seramikçinin üretim yerlerinde dolaştığını ve beğenmediği bir tabağı ya da vazoyu, ‘Bu Josiah Wedgwood’a layık değil!’ diyerek elindeki bastonuyla vurup parçaladığını anlatır. Bu anekdot, Etrurya’da hemen her şeyin belirgin bir düzen hissi eşliğinde ayrıştırılıp sınıflandırılması çabasıyla örtüşür ve bu çabayı anlaşılır kılar.

Tüm bu yenilikler, Wedgwood’a, nitelik ve niceliği artırırken, üretim maliyetlerini düşürme olanağı sağlar. Sonuç olarak, Etrurya, standart malların kolaylıkla üretilebildiği, istiflenebildiği ve nakledilebildiği bir yer ve kendi endüstrisi için bir model olur.

“Usta bir çömlekçi ve bir avuç çırağının, büyük zahmetler çekerek elleriyle seramik yaptıkları günler geçmişte kalmış” (Hansen and Curtis, 2010:664), seramiğin seri üretim çağı artık başlamıştır.

Şekil 6. Josiah Wedgwood, *Pirometre*, y. 1785, 200 x 119 x 73 mm., Galileo Müzesi, Floransa.

6. DAHİ BİR PAZARLAMACI OLARAK WEDGWOOD

Wedgwood, Etrurya’da yerleştiği üretim düzeni nedeniyle, seri-üretim dayalı modern seramik imalatının öncüsü olarak görülür. Beri yandan onun en az bu yönü kadar dikkat çekici bir vasfı daha vardır: pazarlamacılık. Kimi zaman bir “pazarlama dehası” olarak söz edilen Wedgwood’un, bu sıfatı hak edişinde, ortağı Thomas Bentley’nin yadsınmaz

Josiah Wedgwood: Seramik Üretimini ve Pazarlamasının Dönüşümü

bir payı olduğu söylenmelidir. Fakat 1769'da başlayan bu ortaklık ilişkisine dair en doğru yorum, Wedgwood'da zaten var olan pazarlamacılık vasıflarının, Bentley sayesinde büsbütün bilenmiş olduğu, şeklinde olsa gerektir. Çünkü Wedgwood'un zekice kurgulanmış pazarlama stratejilerinin örnekleri, Bentley ile tanışmasının yıllar öncesine dayanır.

Böylesi örneklerin en çarpıcısı, Etrurya'nın faaliyete başlamasının dört yıl öncesine, 1765'e tarihlenir. Bu tarihte Wedgwood, Kral III. George'un eşi Kraliçe Charlotte için *creamware* bir çay takımı siparişi alır ve çok beğenilen bu takımın mükâfatı olarak kendisine "Majesteleri'nin Seramikçisi" (Potter to Her Majesty the Queen) unvanı verilir. Lehman (2001:560), yaratıcı bilim adamlarının, sanatçıların ve müzisyenlerin başarıları için kraliçe baniliğin hayli önemli olduğunu söyleyerek, "Majesteleri'nin Seramikçisi" unvanıyla Wedgwood'un da, tıpkı dönemin en gözde portre ressamı Thomas Gainsborough gibi, bu saygın desteğe eriştiğini söyler. Wedgwood, bir pazarlama dehasının tipik tavrıyla derhal harekete geçerek, *Aris's Birmingham Gazette*'de, "Burslem'li Bay Josiah Wedgwood 'Majesteleri'nin Seramikçisi' unvanıyla onurlandırılmıştır" diyen bir reklam metni yayımlatır (Dolan, 2004: 147). Ayrıca asıl önemlisi, ürününü *Queen's Ware* olarak adlandırmak için gerekli izni alır. *Creamware* artık *Queen's Ware* olarak anılacaktır ki bu, Wedgwood'un kariyerindeki önemli bir dönüm noktasıdır. Hatta "Wedgwood, eğer eserini *Queen's Ware* olarak adlandırmış olmasaydı, Wedgwood olamayacaktı" (Elliot, 1877:166) bile denilmektedir.

Queen's Ware adlandırmasıyla beraber, Burslem'daki fabrikaya (*Bellworks*) adeta sipariş yağmaya başlar. Wedgwood, modanın nabzını tutmak bir yana, artık, seramik emtia bağlamında, modanın ta kendisidir. Bu noktada Thomas Bentley, Wedgwood'un ticari başarısının mimarlarından biri olarak karşımıza çıkar:

"Birkaç on yıl içinde Wedgwood'un Queensware'i –ve Staffordshire fabrikalarında yapılan düzinelerce taklidi-baştanbaşa Batı dünyasında statü-kaygılı müşterilerin arzularının sembolü haline gelir. Aslında Wedgwood, rekabet cihazının nasıl işlediğini öğrenerek ve bu cihazın enerjisini kullanarak başarılı olmuştur. Bu, en etkin biçimde, başlıca ortağı olan Liverpool'lu tacir Thomas Bentley (1730-80)'nin yardımıyla üstesinden gelinmiş bir ödevdir" (Blaszczyk, 2000:8).

Wedgwood-Bentley ortaklığına zemin hazırlayan, Wedgwood'un özürü bacağından kaynaklanan zorunlu bir istirahatidir. 1769'da Liverpool'a yaptığı zahmetli seyahatlerinden birine rastlayan bu istirahat esnasında doktoru, ona, Thomas Bentley'i tanıtır ve "bu karşılaşma derin bir dostluğun olduğu kadar, on sekizinci yüzyılın en önemli iş ortaklıklarından birinin de başlangıcı olur" (Koehn, 2001:26).

Derbyshire'lı soylu bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya gelen Bentley, Wedgwood'un tersine, eğitilmiş ve kültürlü bir adamdır ve hepsinden önemlisi "ince bir zevk" sahibidir. Genellikle firmanın Londra'daki ofisinde satış ve pazarlama işlerini yönetecek olan Bentley'nin Wedgwood üzerindeki esas tesiri, moda ve beğeni konularında olur. Thomas Bentley'nin 1780'deki ölümüne dek süren bu samimi ortaklık süresince firma, dönemin Neo-Klasik beğenisi doğrultusunda, esasen, antik ilhamlı çalışmalara yönelir. Hatta girift hatlara ve süslemelere sahip *Queen's Ware* dahi, Bentley'nin telkinleriyle "dingin bir sadeliğe" dayanan klasik beğeniye uyarlanır. *Queen's Ware*'in bu yalın biçimi

"...sadece, Neo-klasisizme meyleden tüketicileri cezp etmekle kalmaz fakat, Wedgwood'un Bentley'e hitaben söylediği gibi, işçilik ücretlerini de aşağıya çeker" (Blaszczyk, 2000:10).

Wedgwood ve Bentley ikilisinin, pazarlama/tanıtım konusunda izlediği önemli yöntemlerden biri katalog yayıncılığıdır. Wedgwood

"...Boulton ve birçok Brimingham pirinç ve diğer ince metal eşya üreticileri gibi, ürünlerini özellikle uluslararası pazarlarda satmak için, kataloglar kullanmıştır. İlk kez 1772'de katalog fikri üzerinde duran Wedgwood, 1773'te dekoratif ürünlerini tanıtan ilk katalogunu yayınlar" (Berg, 2005:147).

Bunu büst ve madalyonlar dâhil her türden ürününü tanıtan, çoğu zaman ürünleri bünyelerine göre sınıflandıran başka kataloglar izler. İkili, bunun yanı sıra, Wedgwood seramiklerinin fiyatları üzerinde de titizlikle durur. Bazı ürünlerin fiyatları, bilinçli bir pazarlama stratejisi doğrultusunda, ortalamadan epeyce yüksek tutulur. 1772'de Wedgwood, Bentley'e şöyle yazmıştır:

"Düşük fiyatlar üretimde düşük kaliteye, düşük kalite de küçümsenmeye sebep olur. Bu, ürünün terk edilmesi demektir ki bu da ticaretin sonudur" (Koehn, 2001:35).

Görüldüğü gibi, Wedgwood'un zihni, üretim kadar pazarlama için de durmaksızın işlemekte ve tüketici sadakati gibi modern bir kavrama yaslanmaktadır. Böylesi konularda izleyebileceği pek az önceli olan Wedgwood'un çığır açıcı başarılarından biri de, kendi adını bir marka dönüşürmesidir.

“Marka pazarlamacılığı on sekizinci yüzyıl ortasında hakikaten duyulmuş şey değildi. Chippendale mobilyaları ya da Meissen porselenleri gibi sadece bir avuç lüks ürün, imalatçıların isimleriyle biliniyordu. Yaklaşık 1770'e kadar seramik üreticilerinin çoğu mamullerini damgalamıyorlardı. İstisnai olarak, ürünleri üzerinde genellikle işaretleri, sembolleri ya da fabrika yerini kullanan Chelsea porselen fabrikası gibi bir avuç earthenware ve porselen üreticisi vardı. 1760'ların sonunda Wedgwood, pişirilmemiş mamuller üzerine kendi ismini presleyerek bu uygulamayı değiştirdi. Böylelikle mamulleri, sahteciliğe karşı diğer firmalarınkine nazaran daha korunaklı hale geldi ve Josiah anlamıştı ki her bir mamulü, Wedgwood adının reklamını yapıyordu. 1772'ye kadar Wedgwood fabrikasında üretilen işlevsel ya da dekoratif her şey, onun ismini taşıyor hale geldi” (Koehn, 2001:33).

Wedgwood-Bentley ortaklığının pazarlama stratejileri, Wedgwood adının bir marka olarak inşası ya da fiyat politikalarından çok daha fazlasını içermektedir. İngiltere’de tüketici kültürünün gelişmesinde önemli bir rol oynayan Wedgwood’un kullandığı devrimci pazarlama teknikleri, topluca şöyle sıralanabilir: *“ürün farklılaştırma, markalaşma, sınırlı dağıtım, süreli moda değişimleri, doğrudan reklam, piyasa bölümlendirmesi ve farklı alım güçlerine hitap edecek şekilde çeşitlendirilen üretim hatları”* (Belk, 1995:131). Bunlara, o günün koşulları için devrimci nitelikte bir diğer kavram olarak *“tüketici güveni”*ni hedef alan uygulamalar da eklenmelidir. Wedgwood, uluslararası satışlarında, para iadesinin yanı sıra, nakliyesi hayli riskli bir emtia üretiyor olmasına rağmen kırılan parçaların ikamesi garantisini de sunmuştur (Young and Burgess, 2010:224).

Seramik/porselen pazarında o güne değin görülmemiş olan bu uygulamaların tipik ve meşhur bir örneği de, “Katerine Takımı” ya da diğer adıyla “Kurbağalı Takım”ın sunumudur.

7. ÖNCÜ BİR REKLAM PRATİĞİ: KURBAĞALI TAKIMIN SUNUMU

Wedgwood, ürünlerini eşraf ve soylulara gösterebilmek için başkent Londra’da bir mağazaya sahip olmanın öneminin farkında olan Wedgwood, bu amaç doğrultusunda 1765’te harekete geçer. Bu tarihte Cateaton Sokağı’nda küçük büro kiralayan Wedgwood, 1766’da, Grosvenor Meydanı Charles Sokağı’nda kiraladığı daha iyi bir yere taşınır (Copeland, 2004, p. 8). Fakat bu mekânlar teşhir için yeterince elverişli değildir ve Wedgwood’un kafasında o dönem için oldukça yenilikçi bir satış ortamı canlanmaktadır. Kent (Londra) merkezine yakın bir mağaza yeri aramaya başlar. Onun, bu dönemeçteki tutumu, Koehn’e göre, şöyledir:

“On sekizinci yüzyıl tacirlerinin çoğu, ürünlerinin teşhiri için büyük bir zaman ve para yatırımı yapmazlardı. Pek çoğunun raf sistemleri ya da tezgâhları yoktu; ürünler çoğu zaman arka odalara ya da tavan aralarına yığılır ve sonra ilgili müşteriler için meydana çıkarılırdı. Wedgwood, bunun tersine, çeşitli yemek ve tatlı takımlarının bütünüyle sergilenebileceği genişlik ve donanımda bir yer kadar, perakende satış olanaklarını var etmeyi de arzuluyordu. Böylesi bir sunum, Bentley’e yazdığı bir mektuba göre, özellikle kadın müşterileri cezbedecekti” (Koehn, 2001:30).

Aradığı mekânı 1768’de bulur ve hanımefendilerin teşhirdeki ürünler arasında rahatça dolaşabileceği ferah bir sergileme ortamı sunan Greek Street’teki Portland House’a taşınır. Wedgwood, ticaretteki sırrı anlamıştır:

“... ilgilendiğimiz şey, hanımefendileri, eğlendirmek, oyalamak, şaşırtmak ve hatta mest etmek olacaktır...” (Porter, 1999:184).

Portland House, en etkileyici ürünlerin gösterime sunulduğu bir “mağaza-galeri” ve Londra üst tabakasının gözde buluşma yerlerinden biri olarak, yaklaşık 20 yıl boyunca Wedgwood’un söz konusu yaklaşımına hizmet eder. Sık aralıklarla değişen “sergi”lerin, günümüz deyişiyle “küratörleri”, Thomas Bentley ve elbette Wedgwood’un kendisidir. Sanatsal seramik olgusunun henüz gündemde olmadığı bir çağda bu sergiler, pişmiş toprak emtianın seyirlik bir haz nesnesi olarak şüphesiz ilk sunumlarıdır.

Portland House’ın reklam amaçlı kullanımının en çarpıcı örneği, “Katerina Takımı”nın sergilenmesidir. 1773-74, Rus Çariçesi II. Katerina (Büyük Katerina)’nın, görülmeye değer yemek ve tatlı takımı siparişinin yerine getirilmesiyle geçen yıllardır. “Katerina Takımı” ya da dekorasyonda tekrarlanan kurbağa amblemine atfen “Kurbağalı Takım” olarak adlandırılan bu takım, 50’şer kişilik yemek ve tatlı takımlarından oluşacaktır. Çariçe, Kurbağa Bataklığı (La Grenouillière) denilen mevkideki Chesmenski Sarayı’nda kullanılmak üzere ısmarladığı bu takımın her parçasında hanedanlık kalkanı içindeki yeşil bir kurbağadan oluşan bir amblemin bulunmasını ister. Wedgwood,

Josiah Wedgwood: Seramik Üretimini ve Pazarlamasının Dönüşümü

“...bu sürüngenin tasviriyle takımın güzelliğini bozmak konusunda gönülsüzdür, fakat kendisine bunu ihmal etmemesi söylenmiş, takımın bu adla anılan bir saray için ısmarlandığı belirtilmiştir” (Jewitt and Frederick, 1865:11).

Batı dünyasına, özellikle İngiltere’ye sempati duyduğu bilinen çarîçe, bundan başka, takımın tipik İngiliz görünümüyle süslenmesini de ister. Üstelik “...her bir görünüm topografik olarak doğru olmalı ve takım içinde tekrarlanmamalıdır” (Rice, 2010:42). Moore, (1936:209), “Katerina’nın ısmarladığı takım, Wedgwood’un sanatsal ruhunu üzmüş olmalıdır...” diyerek, dekorasyon sürecini bağımlı kılan bu koşullardan söz eder. Fakat Wedgwood’un pazarlamacı yönünün siparişi büyük bir memnuniyetle karşıladığına şüphe yoktur.

Şekil 7. Wedgwood Fabrikası (Etrurya), Kurbağalı Takım’dan Somerset House (Londra) manzaralı bir çorba tabağı, 1773-74, creamware, Ermitaj Müzesi, St. Petersburg.

Şekil 8. Wedgwood’un 1797’de taşınılan St. James Meydanı’ndaki (Londra) mağazasını gösteren temsili çizim. Kurbağalı Takım da yaklaşık böyle bir mekânda (Greek Street’teki Portland House) sergilenmiştir.

Takım için, kenarları narin kıvrımlar içeren bir form tercih edilir ve hafif safran tonundaki olağan *creamware* bünye kullanılır (Elliot, 1877 :167). Asıl güç iş, çarîçenin istediği görünümün derlenmesidir. Uygun görünümün tespit edilmesi, güncel yayımların ve resimlerin taranması ve taslak çizimlerin yapılması, kalabalık bir ekip ve uzun bir süreç gerektirir. Sonra sıra, bu görünümün *creamware* parçalar üzerine sır-üstü tekniğiyle resmedilmesine gelir. Wedgwood’un Chelsea’deki dekorasyon atölyesini bir yıl boyunca meşgul eden bu kapsamlı iş için, firmanın kendi çalışanlarından başka ressamlar da kiralanır.

İngiltere’nin 1244 ayrı görünümüyle süslenmiş toplam 952 parçalık Catherine takımı 1774 Haziran’ında teslimi hazırır (Şekil 7). Fakat Wedgwood, erguvan rengiyle boyanmış Britanya görünümüleri ve çelenk yapraklı bordürleriyle bu kapsamlı takımı, Portland House’da belirli bir giriş ücreti karşılığında bir müddet sergilemeye karar verir (Şekil 8). Amaç, elbette reklam ve pazarlamadır:

“Soho, Greek Street’teki yeni mağazada gerçekleşen sergi, Kraliçe Charlotte, Mecklenburg Prensi Ernest ve İsveç Kralı ve Kraliçesi tarafından görülür. Bir ay içinde, onları asiller ve eşraf izler; dışarıda atlı arabaların oluşturduğu kuyruklar halk tarafından şaşkınlıkla seyredilmektedir. Sadece konu seçimi bile serginin başarısını sağlamaya yeterli olmuştur; yaşadıkları yer takım üzerinde betimlenmiş olan hemen herkes, kendi eyaletlerinden başlayan uzun yolculukları göze alarak takımı görmeye gelir (...) Hakiki maliyet bilinmemekle beraber, Wedgwood’un hesaplarına göre 2,410 sterlin harcanan bu takım için, Kraliçe 16,406 ruble ve 43 kopek (yaklaşık 2700 sterlin) ödemiştir, dolayısıyla kâr son derece küçük olmuştur. Fakat ekonomik kazanç küçük olsa da, bu muhteşem takımdan kazanılan itibar ve yapılan tanıtım muazzamdır” (Tames, 2001:26).

Bir İngiliz üretici tarafından o tarihe değin yapılmış en önemli *earthenware* takım (Copeland, 2004:16) olarak Kurbağalı Takım, adı Wedgwood ile birlikte anılacak bir diğer zafer olarak tarihteki yerini alacaktır. Wedgwood’un müşteri kitlesi gün be gün, üstelik süratle büyümektedir ve Wedgwood ismi, dünya çapında tanınan ilk markalardan biri olur. Fakat bu başarıda

“1780’deki ölümüne değin, ticari deneyimini, iş bağlantılarını, toplumsal saygınlığını ve girişimci yeteneklerini...” (Koehn, 2001:26) ortaklık yararına cömertçe sunan Bentley’nin desteği aşikârdır.

Wedgwood’un başarılarla dolu çetin yaşamının taçlandırılışı, kendi geliştirdiği seramik bünyelerden biri (jasperware) ile sınırlı sayıda replikasını üretmeyi başardığı Portland Vazosu ile gerçekleşir. Portland Dükü’nün envanterinde bulunması nedeniyle bu adla anılan vazo, M.Ö. 1.yy’a tarihlenen cam bir antik Roma eseridir. Büyük yankı uyandıran bu başarıdan kısa bir süre sonra, 1789’da, Wedgwood “Etrurya’dan emekli olur ve kitap, baskı-resim ve doğal tarih nesneleri koleksiyonculuğuna yönelir” (Macht, 1957:5). Bu tarihte Wedgwood & Sons adını alan firma, ikinci oğlu (Josiah II) ile yeğeni Thomas Byerly’e devredilir.

8. SONUÇ

Wedgwood, görüldüğü gibi, pek çok vasfı şahsında birleştirmiş sıra dışı bir insandır. Öyle ki, “seramikçi”, “sanatçı”, “girişimci”, “iş adamı”, “bilim adamı” ya da “pazarlamacı” sıfatlarından birini hariç tutmak, onu eksik tanımlamak demektir. Öte yandan onun bu çok yönlü kişiliği, Avrupa yaşam tarzının kazanmaya başladığı yeni şekille tamamen karşıttır; “işgücünün bölünmesi”ne ve “uzmanlaşma”ya dayalı yeni tercihler, sadece seramiğin ya da herhangi bir emtianın seri üretiminde değil, kır-kent; kamusal alan-özel alan; mesai saati-serbest saat kavram çiftlerinde örneklendiği üzere yaşamın her alanında görünür olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Wedgwood’un öyküsünde dikkat çekici olan, onun, farklı alanlarında bilgi ve deneyimini artırmaya yönelik durmaksızın devam eden öğrenme tutkusu ile içinde yaşadığı çağ ve toplumun bu alanları ayırıştırıp sınıflandıran yöneliminin aynı bağlam içinde yan yana gelmesi ve eşsiz bir sentez oluşturmasıdır. Somut bir örnek üzerinden hareket edilecek olursa, Wedgwood, herkesin kendi üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmesi durumunda sonucun (nihai ürünün) başarılı olacağına dair işçileriyle sık sık toplantı yaparken, böylelikle onlardan belirli bir alanda “uzmanlaşma”larını isterken, kendisi çok sayıda alanda faal olmuş, hatta bu alanların bazılarında açıkça uzmanlaşmıştır. Fakat bu hareket tarzı, onun öğrenmeye hevesli mizacının bir yansıması olmak kadar, bir zorunluluğun sonucudur da; temel ilke herkesin üzerine düşeni yapmasıdır fakat Wedgwood’un “üzerine düşen” çok fazladır. Örneğin üretimin kimyasal araştırmalara ilişkin yönünü fabrikasına sık sık davet ettiği kimyagerlere devretmiş olsaydı, şüphesiz, bizzat yaptığı binlerce deney sonucunda “keşfettiği” *creamware*, *basaltware* ya da *jasperware* gibi seramik bünyelerin doğumu gerçekleşmeyecekti.

Wedgwood bunca şeyi bir arada/aynı anda nasıl başarmıştır? Bu soruya bir kelimele bir yanıt vermek üzere, Wedgwood’un “sabır”na değinmek gerekir. Wedgwood gerilimli bir tahammül değil, fakat latif bir “sabır” içindedir ki bunun, mizacına ilişkin vasıflar içinde, en az mükemmeliyetçiliği, çalışkanlığı ya da bir deha olarak sunulduğu kadar vurgulanmaya değer olduğu düşünülmektedir. Bir yazar, Wedgwood için, “*Şeytani bir enerjisi vardı; kendisini bir projenin içine atar, sağlığı ciddi biçimde tehlike altına girinceye değin çalışır, ardından, iyileşir iyileşmez, dört gözle sonraki meydan okuyucu güçlüğü beklerdi*” der (Brooks 2009: 137-138). Onun bu hareket tarzının, örneğin, yeni fabrikasının (Etrurya) inşasının heyecanı içinde, büsbütün belirginlik kazanmış olduğu şüphesizdir. İnşaat mahallinde o denli çok dolaşır ki, hasta dizi bunu artık kaldıramaz. Dostu Erasmus Darwin (ünlü İngiliz biyolog ve doğa tarihçisi Charles Darwin’in büyükbabasıdır) ve öteki uzmanlara göre, hastalıklı sağ bacağın amputasyonu kaçınılmazdır. Operasyon, Etrurya’daki malikanesinde, anestezi olmaksızın, yani Josiah’ın şuuru açık olduğu halde yapılır. Bu noktada şaşırtıcı olan şudur ki, uzuv eksikliği dahi onun hızını kesemez. Üç hafta içinde Wedgwood, işleri yatağından idare etmeye, ortağı ve dostu Bentley’e mektuplar göndermeye başlamıştır bile. Hatta Wedgwood, bu mektuplardan birinde, nükteli bir tavırla, seneye aynı günün “Aziz Amputasyon Günü” olarak kutlanmasını dahi ister (Meteyard, 1865:40). Operasyondan süre sonra, eksilen uzvun yerine tahta bir ikamesi takılır. Yıl 1768’dir ve Etrurya henüz faaliyete geçmemiş, *basaltware* ve *jasperware* gibi seramik bünyelerin üretimine henüz başlanmamıştır.

Dolayısıyla “İngiliz seramikçiliğinin prensi” (Hayden, 1952:250), bu unvanı çeyrek yüzyıldan uzun bir süre kendisine eşlik eden tahta bacağına rağmen haketmeyi başarmıştır. Bu büyük adamın hayatı, sadece girişimcilere, sadece satış/pazarlama uzmanlarına, sadece sanatçılara değil fakat istisnasız her insana seslenen ince öğütler ve derslerle dolu, eğitsel ve çok renkli uzun bir roman gibidir. Fakat son cümle olarak en uygunu şu olsa gerektir ki, bu roman özellikle seramik eğitimi alanlar tarafından bilinmeli ve hatta içselleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Berg, M. 2005. *Luxury and Pleasure in Eighteenth-Century Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Belk, R.W. 1995. *Collecting in a Consumer Society*. Londra: Routledge.
- Blaszczyk, R. L. 2000. *Imagining Consumers: Design and Innovation from Wedgwood to Corning*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Brooks, R. 2009. *The Portland Vase*. New York: HarperCollins Publishers.
- Carter, C. B. ve Norton, M. G. 2007. *Ceramic Materials: Science and Engineering*. New York: Springer Science Business Media LLC.
- Chambers, W. ve Chambers, R. 1865. Josiah Wedgwood. *Chamber's Journal of Popular Literature, Science, and Art*. (54), 373-376.
- Coggeshall, W. T. 1861. *Five Black Arts: A Popular Account of the History, Processes of Manufacture and Uses*. Columbus: Follett, Foster and Company.
- Cohen, D. H. 1993. *Looking at European Ceramics: A Guide to Technical Terms*. California: J. Paul Getty Museum.
- Copeland, R. 2004. *Wedgwood Ware*. Buckinghamshire: Shire Publications Ltd.
- Crowther, J. G. 1972. *Josiah Wedgwood*. Londra: Methuen Educational Ltd.
- Dolan, B. 2004. *Wedgwood: The First Tycoon*. Londra: Penguin Books.
- Elliot, C. W. 1877. *Pottery and Porcelain*. New York: D. Appleton & Company.
- Haka, S. F. 2007. A Review of the Literature on Capital Budgeting and Investment Appraisal: Past, Present and Future Musings. C. S. Chapman, A. G. Hopwood ve M. D. Shields (Dü) içinde, *Handbook of Management Accounting Research* (Cilt II, 697-729). Oxford: Elsevier Ltd.
- Hansen, V. ve Curtis, K. R. (2010). *Voyages In World History (Cilt II)*. Boston: Wadsworth.
- Hayden, A. 1952. *Chats on English China* (2.Baskı b.). Ernest Benn Ltd.
- Hetherington, K. 1997. *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*. New York: Routledge.
- Holt, T. C. 1992. *The Problem of Freedom: Race, Labor, And Politics in Jamaica and Britain, 1832-1938*. Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Jewitt, W. ve Frederick, L. 1865. *The Wedgwoods: Being a Life of Josiah Wedgwood; With Notices of His Works and Their Productions*. Londra: Virtue Brothers and Co.
- King-Hele, D. 1994. Review: Vase-Maker General to the Universe. *Notes and Records of the Royal Society of London*, 48 (1), 159-161.
- Kleiner, F. S. 2010. Gardner's Art Through the Ages: The Western Perspective (13.Baskı b., Cilt II). Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Knight, C. 1866. *Charles Knight's Popular History of England: 1760-1814*. Londra: Frederick Warne and Co.
- Koehn, N. F. 2001. *Brand New: How Entrepreneurs Earned Consumers' Trust From Wedgwood to Dell*. Harvard Business School Press.
- Lehman, H.E. 2001. *Lives of England's Reigning and Consort Queens: Enngland's History Through the Eyes of Its Queens*. Bloomington: AuthorHouse.
- Macht, C. 1957. *Classical Wedgwood Design*. New York: M. Braaows and Company.
- Macintosh, N. B. 2002. *Accounting, Accountants and Accountability: Poststructuralist Positions*. New York: Routledge.
- McKendrick, N. 1961. Josiah Wedgwood and Factory Discipline. *The Historical Journal*, 4 (1), 30-55.
- McKendrick, N. 1960. Josiah Wedgwood: An Eighteenth-Century Entrepreneur in Salesmanship and Marketing Techniques. *The Historical Journal*, 12 (3), 408-433.
- Moore, N. H. 1936. *The Old China Book*. Frederick A. Stokes Company.
- Newmen, C. (Dü.). 2008. *The Earth and Its Peoples: A Global History* (4. Baskı b., Cilt II: Since 1500). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Olson, R. 1995. *Science Deified and Science Defied: The Historical Significance of Science in Western Culture (Cilt II)*. California: University of California Press.
- Porter, R. 1999. Consumerism. I. McCalman (Dü.) içinde, *An Oxford Companion to the Romantic Age: British Culture, 1776-1832* (181-186). Oxford: Oxford University Press.
- Rice, M. 2010. *The Lost City of Stoke-on-Trent*. Londra: Frances Lincoln Limited.
- Stimpson, B. 2000. *The World of Empire, Industry and Trade*. Cheltenham: Stanley Thornes Ltd.
- Syme, R. 2008. *A Good Death: An Argument for Voluntary*. Victoria: Melbourne University Press.
- Tames, R. 2001. *Josiah Wedgwood: An Illustrated Life of Josiah Wedgwood 1730-1795*. Pembrokeshire: CIT Printing Services Ltd.

- Timpson, G. F. 1969. *Kings and Commoners: Studies in British Idealism* (2.Baskı b.). Printed in the United States America.
- Young, L., Burgess, B. 2010. *Marketing Technology as a Service: Proven Techniques that Create Value*. West Sussex: John Wiley & Sons.